GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

OLIY TA'LIM TIZIMIDA PEDAGOG KADRLARNI TANLASHDA KASBIY VA SHAXSIY SIFATLARNING AHAMIYATI

Tursinova Gulchiroy Mehmonjon qizi
Tashkent International University of Education
pedagogika tarixi va nazariyasi fakulteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida pedagog kadrlarni tanlash jarayonida kasbiy va shaxsiy sifatlarning o'rni, ularning ta'lim sifati va pedagogik faoliyat samaradorligiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilar tarkibini shakllantirishda mutaxassisning ilmiy salohiyati, kasbiy kompetentligi, pedagogik mahorati, kommunikativ qobiliyati, axloqiy fazilatlari va innovatsion faoliyatga tayyorligi muhim mezonlar sifatida yoritiladi. Oliy ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarni tanlash mexanizmlarini takomillashtirish, baholash mezonlarining xolisligini ta'minlash, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish va pedagogik faoliyat sifatini oshirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, pedagog kadrlar, kasbiy sifatlar, shaxsiy sifatlar, kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, kommunikativ kompetensiya, ilmiy salohiyat, kasbiy motivatsiya, kadrlarni tanlash, pedagogik faoliyat samaradorligi.

KIRISH

Bugungi globallashuv, raqamli transformatsiya va xalqaro ta'lim integratsiyasi sharoitida oliy ta'lim tizimining rivojlanishi, avvalo, yuqori malakali pedagog kadrlarni shakllantirish va ularning kasbiy salohiyatidan samarali foydalanishga bog'liq. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash va innovatsion ta'lim muhitini yaratishda professor-o'qituvchilarning kasbiy hamda shaxsiy xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham professor-o'qituvchilar tarkibini shakllantirish, pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ta'lim sifatini

takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’lim muassasalariga pedagog xodimlarni tanlov asosida ishga qabul qilish tartibiga oid me’yoriy hujjatlarda nomzodlarning chuqur kasbiy bilimlari, ilmiy yutuqlari, ijodiy salohiyati, intellektual qobiliyatlari va axloqiy fazilatlariga e’tibor berilishi belgilangan.

Mazkur maqolaning maqsadi oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlashda kasbiy va shaxsiy sifatlarning ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash, ularning tarkibiy xususiyatlarini aniqlash hamda pedagog kadrlarni tanlash va baholash mexanizmlarini takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlash murakkab ijtimoiy-pedagogik va tashkiliy jarayon bo‘lib, uning asosiy mazmuni ta’lim muassasasining strategik maqsadlariga mos keladigan, yetarli kasbiy tayyorgarlikka, ilmiy salohiyatga va zarur shaxsiy fazilatlarga ega bo‘lgan mutaxassislarni aniqlashdan iborat. Ushbu jarayon ta’lim muassasasining kadrlar salohiyatini shakllantirish, professor-o‘qituvchilar tarkibining sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagog kadrlarni tanlashda kasbiy va shaxsiy sifatlar bir-birini to‘ldiruvchi o‘zaro bog‘liq mezonlar sifatida namoyon bo‘ladi. Kasbiy sifatlar pedagogning o‘z mutaxassisligi bo‘yicha bilimlari, metodik tayyorgarligi, ilmiy-tadqiqot faoliyati, pedagogik mahorati va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Shaxsiy sifatlar esa uning axloqiy pozitsiyasi, mas’uliyati, muloqot madaniyati, hissiy barqarorligi, tashabbuskorligi va kasbiy faoliyatga munosabatida namoyon bo‘ladi.

Pedagogning kasbiy sifatlari, avvalo, chuqur nazariy bilim va amaliy tayyorgarlik bilan belgilanadi. Oliy ta’lim pedagogi o‘z fanining mazmuni, rivojlanish tendensiyalari, ilmiy muammolari va zamonaviy tadqiqot natijalarini puxta bilishi zarur. Shuningdek, u egallagan bilimlarini talabalarga tushunarli, tizimli va ilmiy asoslangan tarzda yetkazish qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Bunda fan mazmunini pedagogik jihatdan qayta ishlash, o‘quv materiallarini mantiqiy ketma-ketlikda tashkil etish va talabalarning bilim darajasiga mos metodlarni tanlash muhim ahamiyatga ega.

Pedagog kadrning kasbiy kompetentligi uning nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, kasbiy tajribasi, qadriyatlari va faoliyatga tayyorligining yaxlit majmuasidir. Kasbiy kompetentlik faqat muayyan bilimlar yig‘indisi bilan cheklanmaydi, balki ularni real pedagogik vaziyatlarda samarali qo‘llash, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va ta’lim jarayonini boshqarish imkoniyatini ham qamrab oladi.

A.R. Nurullayevning oliy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetentligining konseptual asoslariga bag‘ishlangan tadqiqotida kasbiy kompetentlik nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, pedagogik mahorat, kasbiy qadriyatlar va shaxsiy sifatlarni birlashtiruvchi yaxlit xususiyat sifatida talqin qilinadi. Muallif kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagoglarni tayyorlashda kognitiv, motivatsion-qadriyatli, kommunikativ va refleksiv komponentlarning ahamiyatini asoslaydi. Ushbu yondashuv pedagog kadrlarni tanlashda ham nomzodning bilim darajasi bilan bir qatorda uning kasbiy motivatsiyasi va shaxsiy rivojlanish salohiyatini baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Pedagogning kasbiy sifatlari tarkibida metodik kompetentlik alohida o‘rin egallaydi. Metodik kompetentlik o‘quv mashg‘ulotlarini rejalashtirish, ta’lim maqsadlarini belgilash, pedagogik texnologiyalarni tanlash, talabalar bilimini baholash va ta’lim natijalarini tahlil qilish qobiliyatlarini qamrab oladi. Oliy ta’lim pedagogi an’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy yondashuv, mustaqil ta’lim va raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanishi lozim.

Pedagog uchun muhim shaxsiy sifatlardan biri mas’uliyatdir. Mas’uliyat pedagogning o‘z kasbiy vazifalarini vijdonan bajarishi, ta’lim natijalari uchun javobgarlikni his qilishi, talabalar manfaatlarini hurmat qilishi va belgilangan pedagogik me’yorlarga rioya etishida namoyon bo‘ladi. Mas’uliyatli pedagog mashg‘ulotlarga puxta tayyorgarlik ko‘radi, baholash jarayonida xolislikni ta’minlaydi va o‘z faoliyatidagi kamchiliklarni bartaraf etishga intiladi.

Adolat va xolislik ham pedagogning muhim axloqiy fazilatlari hisoblanadi. Oliy ta’lim muhitida talabalarni baholash, ularning bilim va ko‘nikmalarini aniqlash, ilmiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash jarayonlarida adolat tamoyiliga rioya qilish zarur. Pedagog shaxsiy munosabatlar, ijtimoiy mavqe yoki boshqa subyektiv omillardan qat’i nazar, barcha

talabalarga teng imkoniyat yaratishi lozim. Bu holat ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhit va o‘zaro ishonchni shakllantiradi.

Kommunikativ qobiliyat pedagogning shaxsiy va kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Kommunikativ kompetentlik talabalarning fikrlarini tinglash, murakkab ilmiy tushunchalarni sodda va tushunarli ifodalash, munozara tashkil etish, pedagogik nizolarni konstruktiv hal qilish hamda samarali teskari aloqani yo‘lga qo‘yish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Pedagogning muloqot madaniyati ta’lim jarayonida talabalar faolligini oshirish va hamkorlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Empatiya va pedagogik takt ham oliy ta’lim pedagogi uchun zarur shaxsiy xususiyatlardandir. Empatiya boshqa insonning hissiy holati va nuqtayi nazarini tushunish qobiliyatini ifodalaydi. Pedagogik takt esa talabalar bilan munosabatlarda me’yorni saqlash, ularning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish, tanqidni asosli va konstruktiv shaklda bildirish hamda murakkab pedagogik vaziyatlarda to‘g‘ri munosabat bildirishda namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, pedagogning hissiy barqarorligi, sabr-toqati, tashabbuskorligi, ijodkorligi va o‘z-o‘zini rivojlantirishga intilishi ham muhim ahamiyatga ega. Oliy ta’lim jarayonida turli bilim darajasi, dunyoqarash va ijtimoiy tajribaga ega talabalar bilan ishlash pedagogdan psixologik moslashuvchanlikni talab qiladi. Hissiy barqaror pedagog murakkab vaziyatlarda vazminlikni saqlaydi, nizolarni konstruktiv hal etadi va ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi.

Pedagogning refleksiv qobiliyati ham uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Refleksiya pedagogning o‘z faoliyatini tahlil qilishi, erishilgan natijalarni baholashi, yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlashi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan qarorlar qabul qilish jarayonidir. O‘z faoliyatiga tanqidiy yondasha oladigan pedagog kasbiy rivojlanishning uzluksizligini ta’minlaydi.

Oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlashning nazariy asoslari turli ilmiy yondashuvlar bilan izohlanadi. Ulardan biri kompetensiyaviy yondashuv bo‘lib, bunda nomzodning faqat diplom va nazariy bilimlari emas, balki ularning amaliy faoliyatda namoyon bo‘lish darajasi ham baholanadi. Mazkur yondashuv pedagogning bilim,

ko‘nikma, malaka, kasbiy qadriyat va shaxsiy xususiyatlarini yaxlit holda o‘rganishni nazarda tutadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa pedagogning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, kasbiy qiziqishlari va rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Ushbu yondashuvda nomzodning mavjud yutuqlari bilan bir qatorda uning kelgusida kasbiy o‘sish salohiyati ham e’tiborga olinadi. Tizimli yondashuv esa pedagog kadrlarni tanlashni oliy ta’lim muassasasining umumiy rivojlanish strategiyasi, kadrlar ehtiyoji va ta’lim sifati bilan bog‘liq holda tashkil etishni nazarda tutadi.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda ham pedagoglarni tanlash jarayonida kasbiy bilim va shaxsiy xususiyatlarning o‘zaro bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi. Robert M. Klassen va Lisa E. Kim tomonidan 2019-yilda e’lon qilingan “Selecting teachers and prospective teachers: A meta-analysis” nomli tadqiqotda pedagoglarni tanlashda akademik ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda akademik bo‘lmagan omillar ham o‘rganilgan. Mualliflar tahlil qilgan 32 ta tadqiqot natijalari tanlov mezonlari va pedagogik samaradorlik o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli, biroq kuchli bo‘lmagan bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Bu esa pedagog kadrlarni tanlashda faqat bitta mezonga tayanish yetarli emasligini, bir nechta baholash vositalaridan foydalanish zarurligini anglatadi.

Dervenis, Fitsilis va Iatrellis tomonidan 2022-yilda amalga oshirilgan oliy ta’lim pedagoglarining kompetensiyalariga oid ilmiy sharhda universitet o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalari ko‘p o‘lchovli xususiyatga ega ekanligi asoslangan. Tadqiqotda pedagogik bilim, o‘qitish metodikasi, kommunikativ qobiliyat, shaxsiy sifatlar va kasbiy faoliyatga oid kompetensiyalar o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar sifatida tahlil qilingan. Ushbu ilmiy qarashlar oliy ta’lim pedagoglarini tanlashda kasbiy va shaxsiy mezonlarni birgalikda baholash zarurligini tasdiqlaydi.

Oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlash faqat vakant lavozimga mutaxassisni joylashtirish jarayoni emas, balki ta’lim muassasasining ilmiy-pedagogik salohiyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi strategik faoliyatdir. Bunda kasbiy bilim, pedagogik mahorat, ilmiy salohiyat va shaxsiy fazilatlarning o‘zaro uyg‘unligi asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlashda kasbiy va shaxsiy sifatlarning ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifati va pedagogik faoliyat samaradorligi ko‘p jihatdan professor-o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligi, ilmiy salohiyati, axloqiy fazilatlari va individual xususiyatlariga bog‘liq.

Pedagog kadrlarni tanlashda faqat mutaxassislik bo‘yicha bilim va ilmiy yutuqlarga tayanish yetarli emas. Nomzodning pedagogik mahorati, metodik tayyorgarligi, kommunikativ qobiliyati, kasbiy mas’uliyati, hissiy barqarorligi va talabalarga nisbatan insonparvar munosabati ham kompleks ravishda baholanishi zarur.

Pedagog kadrlarning kasbiy sifatlari ularning nazariy bilimlari, metodik kompetentligi, ilmiy-tadqiqot salohiyati va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu sifatlar pedagogik faoliyatning mazmuni va natijadorligini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi. Pedagogning shaxsiy sifatlari, jumladan, mas’uliyat, adolat, halollik, empatiya, kommunikativ madaniyat, sabr-toqat va hissiy barqarorlik ta’lim jarayonida sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta’lim tizimida pedagog kadrlarni tanlashda kasbiy va shaxsiy sifatlarning uyg‘unligini ta’minlash ta’lim sifatini oshirish, ilmiy-pedagogik salohiyatni mustahkamlash va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashning muhim shartlaridan biridir. Mazkur jarayonni ilmiy asoslangan, shaffof va kompleks baholash mexanizmlari orqali tashkil etish oliy ta’lim muassasalarining uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nurullayev A.R. Oliy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetentligining konseptual asoslari // Inter Education & Global Study. – 2024. – № 3(2). – B. 200–209. DOI: 10.5281/zenodo.24087848.

2. Eshmamatov I.A., Abdiraxmonov A. Pedagog kadrlarning individual kasbiy layoqatga egaligini o‘rganish monitoringi // Pedagogik mahorat. – 2021. – № 6. – B. 63 va keyingi sahifalar.

3. Sulaymonova N.O‘. Pedagogik oliy ta’lim muassasalari talabalarining pedagogik kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari. – Ilmiy maqola.

4. Klassen R.M., Kim L.E. Selecting Teachers and Prospective Teachers: A Meta-Analysis // Educational Research Review. – 2019. – Vol. 26. – P. 32–51. DOI: 10.1016/j.edurev.2018.12.003.